

Opis źródła:

Poniższe fragmenty pochodzą z pamiętnika Joanny Żubr (1782-1852) „Opis życia Joanny Żubr, byłej w Wojsku Polskim sierżantem, a teraz retretowanej w stopniu podporucznika własnoręcznie spisany d. 1 maja 1828 [r.]”. Joanna Żubr w 1808 roku wstąpiła wraz z swoim mężem do armii Księstwa Warszawskiego, w której początkowo w męskim przebraniu, następnie zdemaskowana brała udział w wojnie z Austrią w 1809 roku oraz w wyprawie Napoleona na Rosję w 1812 roku. Za swoją waleczność w 1809 roku Joanna została jako pierwsza kobieta w wojsku polskim odznaczona orderem *Virtuti Militari*. W swoim pamiętniku Żubrowa opisała koleje swojego życia, okoliczności wstąpienia i przebieg służby wojskowej oraz swoje losy po 1812 roku oraz walkę o należne jej odznaczenie, które otrzymała wraz zaległą pensją dopiero w 1818 roku.

Miejsce wydania:

Kowalczyk M., E., Sierżant w spódnicy. Historia życia i służby wojskowej Joanny Żubrowej (1782-1852), Łomianki 2016, s. 153–188.

Poniżej zamieszczono fragmenty ze stron 162–167.

Miejsce przechowywania oryginału źródła:

Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka NAN Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, zesp. 4, dział 1, sygn., 1258.

Tekst źródła:

[...]

Powróciwszy z żalem od stryja z Warszawy, udał się [Maciej Żubr] pod protekcją zacnego Józefa Szymanowskiego – natenczas kapitana w pułku 2. piechoty, który z[e] zwykłą swoją dobrocią usilnie się starał, aby na adiutanta podoficera mego męża wykreować. Lecz, że nie było wakansu, mój mąż musiał pozostać kapralem i poszedł do kompanii 7. kapitana Kazimierza Słupeckiego, która była okrasą całego pułku. Ja zaś, widząc nasz stan w nie najlepszym położeniu, przebrawszy się po męsku, byłam pod tytułem brata; a że pod ten czas były mundury pod niezgrabną formą robione, umiając krawieczyć, przerobiłam mundur mego męża na formę mundurów rosyjskich, dobrze wywatowanych. Na lustracji, dowódca Stanisław Potocki, pułkownik 2. pułku, męża mego zgrabnie ubranego zobaczywszy, zapytał się, kto ten mundur robił, [mąż] odpowiedział, że brat. Odtąd zaś miałam roboty pełno i – mając z kompanii kapitana Słupeckiego dodanych sobie kilku żołnierzy krawieczyznę umiających – brałam od munduru po półtora złotego. A że stało z nami kilku żołnierzy na kwaterze u piwowara Suchockiego na ulicy Grzybowskiej, ci dostrzegli, że jestem kobietą i o tym zawiadomili kapitana. Lecz kapitan, kochając męża mego, wypytawszy się, co za powód był przebrania się

po męsku i – zważywszy słuszne przyczyny tego – kontent był, że miał ze mnie krawca w swej kompanii i że my oboje byliśmy dobrze uważani.

Na koniu bywając często na paradach i musztrach, nabrałam ochoty zapisać się do pułku na żołnierza i w tym celu podałam prośbę do pułkownika Stasia Potockiego, który z uśmiechem przeczytawszy takową pewnie dlatego, że mniemał charakter kobiet być za słabym. Chcąc się [mnie] delikatnie pozbyć odpowiedział, że muszę być frej-kadetem w swoim mundurze, bezpłatnie i pobierania żywności. Odpowiedziałam, że dobrze, bo wtenczas już mój mąż był furierem i łatwo mi było o żywność; natychmiast więc wzięłam broń i ledewerki na siebie – zdało się natenczas, że cały świat mój. A gdyśmy ruszyli w roku 1809 na Austriaka, nabrałam tyle odwagi, iż za nic życie ceniłam. I chociaż cała siła Austriaków opierała się od Bramy Lwowskiej w Zamościu i obok mnie kilku moich kolegów padło, nic mnie jednak ustraszyć nie mogło, szłam śmiało i byłam pierwszą na murach fortecy, który mój czyn był podany w tymże roku do gazet [...]

[...] Po wymaszerowaniu z Zamościa do Szczebrzeszyna, pułkownik Staś Potocki wszystkich odznaczających się podoficerów i żołnierzy zaprosił na podwieczorek, gdzie i ja byłam, kazał mnie domieścić do płacy i żywności, i oświadczył nam nagrody honorowe. Stamtąd ruszyliśmy pod Sandomierz i tam, przez dni kilka obozując księżę Józef, kazał mnie [zawezwać] do swojej głównej kwatery przez szefa Hilarego Krasińskiego, a przy całym sztabie i wielu sztabsoficierów dając mi pochwały, darował mi lekką broń w miejscu karabinu, gdyż ten był ciężkim. Obiecał o mnie mieć pamięć. [...]

[...]

Tam odbywałam służbę żołnierza niżli furiera, albowiem ten awans mnie nie doszedł. A gdy zaś komisja złożona do przyznania krzyżów [Virtuti Militari] mnie przedstawiła, oficerowie zazdrością ujęci poszli do księcia Józefa, przekładając, że kobieta powinna być wunagrodzoną za odwagę, lecz nie krzyżem. Księżę Józef, usłuchawszy ich wniosku, usunął mnie od tej nagrody, obiecując wynagrodzenie pieniężne. Wzgardziłam tą ofiarą i oświadczyłam, iż ja mego życia i honoru nie mam na sprzedaż. Taka niesprawiedliwość łązy mi prawie z oczu wycisnąwszy, zrobiła wstręt do tego pułku i zaraz podaliśmy się o translokację do pułku organizującego pod imieniem Zamoyskich [...].

Słowniczek pojęć:

wakans – wakat, wolny etat, wolne stanowisko

krawieczyć – zajmować się krawiectwem

lustracja – przegląd

stać na kwaterze – zajmować kwaterę, mieszkanie, pomieszczenie

fraj-kadet (freikadet) – ochotnik pełniący obowiązki podoficera, bez prawa do żołdu (pensji) i wyżywienia

furier – kiedyś podoficer zajmujący się zakwaterowaniem wojska i dostarczeniem żołnierzom żywności

ledewerki – pasy rzemienne, służące do noszenia tornistra, ładownicy, tasaku i bagnetu

książę Józef – książę Józef Poniatowski (1763-1813) – naczelny wódz armii i minister wojny Księstwa Warszawskiego

Pytania do źródła:

Pytania dla uczniów szkoły podstawowej i uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

1. W jaki sposób Joanna Żubr dostała się do służby w armii Księstwa Warszawskiego? Czym się początkowo zajmowała?
2. W jaki sposób pułkownik Stanisław Potocki próbował zniechęcić Joannę do służby wojskowej po tym, jak jej koledzy żołnierze rozpoznali w niej kobietę?
3. Czym wsławiła się Joanna podczas wojny z Austrią w 1809 roku?
4. Dlaczego Joannie Żubrowej nie przyznano początkowo należnego i obiecanego jej orderu Virtuti Militari?

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony):

1. Przypomnij, w jakich okolicznościach i kto ustanowił order Virtuti Militari? Wymień dwie uhonorowane nim postaci.
2. Czy w pierwszej połowie XIX wieku było dla kobiet miejsce w wojsku? Jakie role społeczne przypisywano kobietom w tym czasie?

Literatura pomocnicza:

Kowalczyk M., E., Sierżant w spódnicy. Historia życia i służby wojskowej Joanny Żubrowej (1782-1852), Łomianki 2016.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Dominika Rychel-Mantur